

این متخصصان، جامعه‌شناسان همواره نقش والایی در مطالعات مربوط به جرم کژوری‌ها داشته‌اند، و کوشش‌های علمی زیادی در سطح خرد و کلان برای شناخت انگیزه‌های مجرم شدن و عوامل متنوع مؤثر بر آن صورت گرفته است. مجموعه این کوشش‌ها می‌رانی فراهم آورده که یکی از شاخه‌های جامعه‌شناسی با نام آسیب‌شناسی اجتماعی جامعه‌شناسی جرم و کژوری یا اسامی مشابه شناخته شده است.

مطالعات خرد آسیب‌شناسی ممکن است بر اطلاعات دست اولی متکی باشند که پژوهشگر گرد می‌آورد. اما برخی از مطالعات خرد و همه مطالعات کلان‌نگر (coscopic) بر آمار جرایم اتکا دارند. در مطالعات جهانی که به آسیب‌شناسی اجتماع‌های گوناگون محله‌ها، شهرها، روستاها، کشورها و گروه‌های قومی، نژادی، جنسی و سنی می‌پردازند، معمولاً از شاخص «میزان بزهکاری» استفاده می‌شود. میزان بزهکاری عبارتند از تعداد بزهکاران در یک جمعیت معین (معمولاً صد هزار نفر). برای محاسبه این میزان باید تعداد بزهکاران را در دوره‌های زمانی معین و برای اجتماع‌های مفروض در دست باشیم. برای محاسبه این شاخص مهم یا شاخص‌های دیگر مربوط به جرم به آمار جرایم داریم که در کشورهای مختلف به شیوه‌های گوناگون نگهداری و منظم‌تر می‌شوند. مقاله، ابتدا از انواع آمار جرایم و نقاط ضعف و قوت آن‌ها سخن گفته‌ایم. سپس در مورد کوشیده‌ایم آمار جرایم موجود در ایران را مورد بحث و ارزیابی قرار دهیم و نارسا توانمندی‌های آن‌ها را بسنجیم. در انتهای مقاله اشارات کلی به راه‌های اصلاح آمار خواهیم داشت. البته ارائه پیشنهاد و طراحی یک نظام آمار جرایم کارآگوششی وسیع می‌طلبد که خارج از حوصله این مقاله است.

۱. علاقه جامعه‌شناسان به موضوع جرم و کژوری قدیمی است و به نیمه دوم قرن نوزدهم بازمی‌گردد. میان بنیانگذاران جامعه‌شناسی، امیل دورکیم اولین کسی است که مباحث بررسی این مسئله را تدقیق و در عین حال در اثر ماندنی‌اش خودکشی برای اولین بار به کژوری همچون مسئله‌ای کلان و نگاه کرد. اولین مطالعات تجربی اجتماعی در سال‌های آخر قرن بیستم و چرخش قرن و معروف‌تر وهقان لهستانی در آمریکا به موضوع جرم توجه ویژه‌ای داشتند. اما مکتب شیپ دده‌های ۲۰ و ۳۰ میلادی بود که راه مطالعه مستمر و منظم جرم را هموار کرد. از آن پس تجربی و نظریه‌پردازی در باب جرم و کژوری همواره یکی از اشتغالات جامعه‌شناسان در هم

نگاهی به مشکلات آمار جرایم در ایران

پرویز اجالای

در این مقاله مؤلف ابتدا تعریفی از جرم و آمار جرم ارائه می‌دهد. سپس انواع آمار جرم را تعریف کرده و به ارزیابی نقاط ضعف و قوت آن‌ها می‌پردازد. بقیه مقاله به بررسی وضعیت آمار جرم در ایران اختصاص یافته است. نتیجه این بررسی نشان می‌دهد که در کشور ما سه منبع رسمی تولید آمار جرم وجود دارد: دفتر آمار و پردازش داده‌های وزارت دادگستری، اداره آمار معاونت طرح و برنامه نیروی انتظامی و سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور. بنا بر دلایل عدیده‌ای از جمله نقص و تداخل طبقه‌بندی جرایم با تداخل بین آمار جرم و آمار پرونده‌ها، آمار متهمان و محکومان و محدود بودن آمار جرایم به سطح ملی و استانی و عدم تمایز بین آمار جرایم شهری و روستایی نمی‌توان به تهیه گزارش‌هایی واقع‌بینانه از وضعیت، محاسبه میزان‌های بزهکاری و پیش‌بینی احتمال وقوع جرایم پرداخت. در این مقاله نقاط ضعف آمارهای جرم در ایران از لحاظ فنی به تفصیل مورد بحث قرار گرفته و راه‌حل‌هایی برای اصلاح آن ارائه شده است.

مقدمه

در دنیای امروز، جرم و کژوری مسئله‌ای اجتماعی تلقی می‌شود، نه مشکلی اخلاقی مربوط به افراد. از این روست که سازمان‌های تخصصی جهان و پژوهشگران رشته‌های علمی مثل حقوق، جرم‌شناسی، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و حتی گاه اقتصاد و مدیریت کوشیده‌اند آن را مورد کاوش علمی قرار دهند. در همه‌جای جهان، دولت‌ها با این مسئله رویه‌رو هستند و برای برخورد با آن دست یاری به سوی متخصصان دراز کرده‌اند. در میان

تعریف جرم

جرم را می‌توانیم هر فعل یا ترک فعلی بدانیم که مطابق قانونی که در جهت حمایت از عموم مردم وضع شده، و براساس یک فرایند قضایی معین قابل مجازات است. هر چند اغلب نظام‌های حقوقی جرم خصوصی و عمومی را از هم جدا می‌کنند، اما وقتی دستگاه حکومت و نهاد قضایی برای مهار و مجازات مجرم یا پیش می‌گذارد، بدین معناست که جرم خطایی عمومی است. به سخن دیگر، ارتکاب عمل مجرمانه تجاوز به نظم عمومی تلقی می‌شود و نه صرفاً زیر پا گذاشتن نظم اخلاقی یا حقوق اشخاص. از این رو، در همه جوامع متمدن و نظام‌های حقوقی امروزی برای این‌که وقوع جرمی اثبات شود، صرف نیت کافی دانسته نمی‌شود، بلکه فعل یا ترک فعل (عمل واقعی) و وجود انگیزه مجرمانه برای آن و خدشه‌دار شدن وجدان و نظم عمومی بر اثر آن ضروری تلقی می‌شود.

آمار جرم

وظیفه نخست آمار جرم عرضه اطلاعات کمی طبقه‌بندی شده در مورد جرم و مجرمان است. این اطلاعات می‌تواند موارد زیر را دربرگیرد:

(الف) توصیف و شمارش وقایعی که به عنوان زیر پا گذاشتن قانون در زمان و مکان وقوع حادثه تعریف شده‌اند، یعنی احصای موارد ارتکاب جرم.

(ب) توصیف و شمارش اشخاص حقیقی یا حقوقی که قانون را در زمان و مکان وقوع حادثه زیر پا گذاشته‌اند، یعنی احصای مجرمان.

(ج) توصیف و شمارش اشخاص حقیقی یا حقوقی که قربانی عمل مجرمانه شده‌اند، یعنی احصای قربانیان جرایم.

(د) توصیف و شمارش تصمیم‌هایی که مقامات مسئول در مورد افراد درگیر با فعالیت‌های مجرمانه اتخاذ می‌کنند، یعنی احصای کیفرها و مجازات‌ها.

(ه) براساس اطلاعات فوق، می‌توان احتمال ارتکاب جرم یا قربانی عمل مجرمانه شدن را برای اجتماع‌های گوناگون محاسبه کرد. این احتمالات را که در قالب شاخص‌های جرم بیان می‌شود هم می‌توان محصول آمار جرم به شمار آورد و هم جزئی از آمار جرم دانست و همراه با آمار ارائه کرد.

انواع آمار جرم

با توجه به آن‌چه به بالا آمد، آمار جرایم را می‌توان به طبقات زیر تقسیم کرد:

(الف) آمار واقعی جرایم: آمار واقعی جرم هیچ‌گاه دست‌یافتنی نیست. زیرا بعضی جرایم گزارش نمی‌شوند. در موارد بسیاری، جرایم اساساً گزارش نمی‌شوند. دلایل این گزارا نکردن متفاوت است. ممکن است فرد معمولی یا حتی پلیس احساس کند که گزارش کردن به او مورد جرم به زحمتش نمی‌ارزد، یا این‌که گزارش نکردن تأثیر بهتری بر مجرم دارد تا گزارش کردن. یا دلایل دیگر. به هر حال، بسیاری از جرایم کشف نمی‌شوند و طبیعتاً مجرمان و حتی قربانیان مجرمانه آن‌ها نیز ناشناخته باقی می‌مانند.

(ب) آمار پلیس: آمار جرایم کشف شده توسط پلیس که در بیشتر کشورها مرتباً منتشر می‌شود (در ایران نیز این آمار به عنوان بخشی از اطلاعات سالنامه آماری همه‌ساله توسط مرکز آمار ایران منتشر می‌شود و احتمالاً از خود نیروی انتظامی نیز قابل حصول است) یکی از منابع مهم آمار جرم است. اما این آمار با آمار واقعی جرایم متفاوت است. زیرا وقتی گزارشی به دست پلیس می‌رسد، در مورد آن بررسی می‌شود و ممکن است کار در همین مرحله خاتمه یابد یا بدین جهت گزارش وقوع جرم را به دادگاه لازم ندانند و از ثبت و ارسال گزارش وقوع جرم به اداره آ.آ. پلیس نیز استنکاف ورزد (البته نظام آمارگیری پلیس در این مورد خیلی مؤثر است). آمار مجرمان با آمار دستگیرشدگان توسط پلیس نیز برابر نیست، چون ممکن است بی‌گناهی برخی دستگیرشدگان که به ارتکاب جرم متهم و دستگیر می‌شوند، در مراحل بعد اثبات و پیگرد آزاد متوقف شود.

مشکل مهم دیگر آمار پلیس، که البته فقط مشکل آمار پلیس نیست، تأثیرپذیری شدید آن آمار از فعالیت پلیس است. دو متغیر جرم واقع شده و جرم گزارش شده، همان‌طور که در مورد آمد، در عین استقلال به شدت با یکدیگر همبسته‌اند. هر چه پلیس بیشتر فعالیت کند، امور مسروقه بیشتری کشف می‌شود. هر چه به شکایت‌های بیشتری رسیدگی شود، میزان گزارش شده بیشتر می‌شود، هر چند که میزان واقعی ارتکاب جرم ممکن است کاهش یافته باشد. به‌ویژه در مواردی که ارتکاب جرم بالاست (به دلیل وسع تعریف شدن عمل مجرمانه یا شرایط ویژه زندگی در شهرهای بزرگ یا وضعیت اقتصادی...) و نظارت پلیس طبیعتاً ضعیف است تغییر رئیس یک کلانتری ممکن است آمار پلیس را در آن منطقه کاملاً متحول سازد.

(ج) آمار دادگاه‌ها: آمار محکومان دادگاه‌ها، در بسیاری از کشورها، همه‌ساله منتشر می‌شود.

۱. معمولاً آمار ثبتی (registration) از روش گزارش دهی به قسمت آمار دقیق‌تر است.

رسمی در واقع واکنش مراجع رسمی به جرم را نشان می دهد و نه خود جرم را. به هد کوشش در جهت تقویت این نوع آمار می توان تا حد قابل قبولی به آمار واقعی جرم یافت. پیدرمن و رایس (۱۹۶۷) این نوع نگاه را رویکرد واقع‌گرایانه می خوانند و آن رویکرد نهادگرایانه که بر آمار رسمی و فرایند تولید آن توجه دارد قرار می دهند. این بیشتر کشورهای در حال توسعه و ایران رایج نیست.

(و) آمار زندانیان: اگر آمار دقیق دادگاه‌ها و پلیس در دست باشد، هیچ‌گاه از آمار عنوان شاخصی برای تعیین میزان بزهکاری استفاده نمی شود. بلکه به این آمار پیشگیر و اداره زندان‌ها و هزینه و عملکرد قوه قضایی و پلیس توجه می شود. اما وقتی دقیق در دست نباشد، آمار زندان ممکن است جانشین یا مکمل آمار دادگاه و نقطه ضعف آمار زندان برای شمارش موارد جرم و تعداد مجرمان روشن است: همه زندان محکوم نمی شوند و ممکن است که بازداشت نشوند. افزون بر این، همه کسانی می شوند مجرم نیستند، بلکه ممکن است فقط متهم باشند و تا دادگاه تکلیف آن‌ها را در زندان بمانند. پس آمار زندانیان با آمار مجرمان برابر نیست. نکته دیگر این‌که و زندان را با کمی مسامحه می توان مجرمان امسال به شمار آورد (هر چند برخی از آن‌ها است در سال‌های گذشته مرتکب جرم شده باشند و امسال دستگیر بشوند و گروهی است صرفاً در مظان اتهام باشند)، اما کسانی که پیش از این زندانی شده‌اند و دوران خود را می گذرانند مجرمان سال‌های پیش‌اند.

(ن) آمار احتمال وقوع جرم: نوع پردازش شده و پیشرفته‌تر آمار جرم عبار شاخص‌های مربوط به احتمال وقوع جرم، احتمال قربانی جرم شدن و یا احتمال بزرگ شدن جرم‌هایی که آمار جرم مناسبی دارند، از این شاخص‌ها استفاده می شود. مثلاً، ولفرام از شاخصی می دهد به نام «امکان بزهکار شدن جوانان در یک ناحیه». این شاخص در مورد بزهکاران مناطق شهری آمار صحیح برای دوره‌های نسبتاً طولانی وجود دارد قابل محاسبه است (نگاه کنید به ولفگانگ، ۱۹۷۰). شاخص میزان جرم (prime rate) جرم در هر صد هزار نفر جمعیت را نشان می دهد نیز تا حدودی بیانگر احتمال قربانی و احتمال مجرم شدن نیز هست. مثلاً، اگر بخوایم بدانیم که در یک ناحیه معین تا چه وقت ایمن هستیم، یک راه این است که ببینیم در آن ناحیه در مقابل هر صد هزار نفر چه تعداد سارق داشته‌ایم. یا اگر بخوایم بدانیم احتمال این‌که پسر ما امسال مرتکب چه قدر است می توانیم به درصد پسران هم‌سن او که ساکن همان ناحیه‌اند و مرتکب جرم نگاه کنیم. در هر حال، استفاده از این شاخص‌ها در سال‌های اخیر رواج بسیار پیدا

در این کشورها همین آمار است که از آن با عنوان آمار رسمی جرم یاد می شود. این آمار فقط محکومان دادگاه‌ها، یعنی کسانی را در بر می گیرد که پلیس دستگیر کرده و دادگاه مجرمیت آن‌ها را به اثبات رسانده است. «آمار محکومان دادگاه‌ها در سال گذشته» در کشورهایی که مرتباً منتشر می شوند معتبرترین آمار در مورد جرم به‌شمار می آید و اساس همه مطالعات کلان‌نگر جرم‌شناسی و همین‌طور ابزار اصلی سیاست‌گذاری درباره جرایم محسوب می شود. اما متأسفانه در بسیاری از کشورهای در حال توسعه یا این آمار وجود ندارد یا به علت نواقص بسیاری که دارد قابل اتکا نیست. هرچه نظام قضایی پیشرفته‌تر باشد، آمار دادگاه‌ها دقیق‌تر است و هر چه آمار دادگاه‌ها دقیق‌تر باشد، آمار رسمی جرایم بیشتر قابل اتکا خواهد بود.

(د) آمار مربوط به قربانیان جرم: این نوع آمار که در بسیاری از کشورها توسط پلیس منتشر می شود و علاوه بر آن توسط پژوهشگران و مؤسسات تحقیقاتی نیز گردآوری می شود، تعداد کسانی را نشان می دهد که از عمل مجرمانه آسیب یا زیان دیده‌اند. در کشورهای پیشرفته از این نوع آمار در مطالعات جرم‌شناسی استفاده می شود. اما بدیهی است که میزان قربانیان جرایم با میزان وقوع جرم برابر نیست. برخی جرایم علیه جامعه قربانی مشهودی ندارد. گاه تشخیص قربانی جرم بسیار پیچیده است. برخی جرایم نیز قربانیان متعددی دارند. به‌علاوه، گردآوری این آمار به صورت جامع همواره مرسوم نیست. مثلاً در ایران چنین آماري هیچ‌گاه گردآوری نشده است.

(ه) آمار مبتنی بر گزارش مجرم: روش گردآوری این نوع آمار به این ترتیب است که در مدارس، زندان‌ها یا محلات کارتی به پاسخگو می دهند که در آن لیستی از جرایم وجود دارد و از وی می خواهند که پاسخ دهد تا کتون کدام جرم را مرتکب شده و آیا به خاطر ارتکاب جرم کارش به زندان کشیده است یا نه. تجربه این مطالعات که بیشتر در آمریکا و انگلستان انجام شده نشان می دهد که معمولاً می توان به جواب پاسخگویان اعتماد کرد و پاسخ آن‌ها غالباً با آنچه از آمار پلیس و دادگاه‌ها استنتاج می شود همخوانی دارد. مطالعه کلارک و تیفت نشان داده که ۹۲ درصد پاسخگویان راست گفته‌اند (کلارک و تیفت، ۱۹۶۶: ۵۲۳-۵۱۰). در سال‌های اخیر نیز مایکل هیندلانگ و همکارانش، در مطالعه‌ای که احتمالاً کامل‌ترین مطالعه‌ای است که درباره روایی و تکرارپذیری آمار مبتنی بر گزارش خود مجرمان انجام گرفته است، به این نتیجه می‌رسند که این نوع آمار بسیار بیش از آنچه معمولاً تصور می شود معتبر است و با آمارهای رسمی کاملاً سازگاری دارد (سیگل، ۲۰۰۲: ۵۴). گروهی از جامعه‌شناسان بر این باورند که این نوع آمار، به اضافه آمار قربانیان جرم، می‌تواند بهترین شاخص میزان ارتکاب جرم در جامعه باشد. این گروه از پژوهشگران این دو نوع آمار را بر آمار رسمی ترجیح می‌دهند و بر این باورند که آمار

تعداد مطلق جرم نمی‌تواند به‌طور دقیق احتمال قربانی جرم یا مرتکب جرم شدن را نشان دهد، اما شاخص‌های استاندارد شده نسبت به جمعیت، سن یا ناحیه جغرافیایی توانایی بهتری برای بیان میل به ارتکاب جرم و میزان مصونیت اجتماعی دارند. این نوع آمارها در کشورهای در حال توسعه به‌دشواری یافت می‌شوند.

آمار جرم در ایران

هم‌اکنون در ایران سه تولیدکننده آمار رسمی جرم می‌توان تشخیص داد.^۱

- دفتر آمار و پردازش داده‌های وزارت دادگستری.
- اداره آمار معاونت طرح و برنامه نیروی انتظامی.
- سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور

این سه مرکز اطلاعات آماری دست اول مربوط به جرم را تولید می‌کنند. اما هیچ‌کدام از آن‌ها اطلاعاتی را که تولید می‌کنند در سطح وسیع و در قالب نشریات معین و مسلسل منتشر نمی‌کنند. این اطلاعات در قالب نشریه یا به صورت اوراق چاپی برگرفته از کامپیوتر یا دیسکت در اختیار مدیران و کارشناسان مسئول دولتی بر حسب حوزه کاری آن‌ها قرار می‌گیرد، یا پس از مراجعه و معرفی محققان و دانشجویان به‌طور موردی در اختیار ایشان قرار می‌گیرد.

آمار جرم در نشریه‌های آماری

بخشی از اطلاعاتی که مراکز سه‌گانه بالا درباره جرایم تولید می‌کنند در قالب نشریه‌های آماری در اختیار همگان قرار می‌گیرد. مهم‌ترین این نشریات عبارتند از: **سالنامه آماری کشور و آمارنامه‌های استان‌ها.**

سالنامه آماری کشور: سالنامه آماری کشور که همه‌ساله توسط مرکز آمار ایران منتشر می‌شود، شاید بعد از نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، مهم‌ترین و معروف‌ترین نشریه آماری ایران باشد که از سال ۱۳۴۵ توسط این مرکز منتشر می‌شود و منابع تأمین اطلاعات این نشریه عبارت است از نتایج سرشماری‌ها و آمارگیری‌های نمونه‌ای اجرا

۱. گاه در غیاب آمار دقیق جرم از برخی آمارهایی که سازمان‌های دیگر تهیه می‌کنند، به جای آمار جرایم استفاده می‌شود. مثلاً، آمار زنان آسیب‌دیده مورد حمایت بهزیستی، به جای آمار زنانی که به کار روسپیگری مشغول‌اند، یا آمار افرادی که در سال‌های قبل در مراکز بازپروری سازمان بهزیستی تحت درمان قرار گرفته‌اند، به جای آمار معاندان به مصرف مواد مخدر.

شده توسط مرکز آمار ایران، نتایج آمارگیری‌های سایر سازمان‌ها و آمارهای دستگاه‌های اجرایی کشور.

در اولین سالنامه آماری (۱۳۴۵) هیچ آماری درباره جرایم وجود نداشت. آمار قضایی به موضوع دایمی یکی از فصول سالنامه تبدیل شد و تا به امروز نداشت نسبتاً چشمگیر در محتوا، همواره بخشی از سالنامه بوده است. در تمام این اطلاعات فصل آمار قضایی (یا امور قضایی) در سالنامه اطلاعات ثبتی بوده. نوع آمارگیری اعم از سرشماری یا نمونه‌ای درباره جرایم در ایران انجام نشد. سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۴۹، اداره آمار قضایی وزارت دادگستری تنها منبع اطلاعات سالنامه بود، ولی از سالنامه سال ۱۳۵۰ به بعد، علاوه بر این اداره، اطلاعات تصادفات رانندگی و مرگ‌های ناشی از سوانح و تصادفات رانندگی و خودکشی قانونی وزارت دادگستری و اداره آمار و بررسی‌های شهرداری کل اطلاعات این فصل اضافه شد. آمار قضایی از دو بخش اصلی تشکیل می‌شود: شامل تعداد شعب دادگاه‌ها، پرونده‌های وارده و محتومه و نوع دعاوی محتوم جرایم که اطلاعات مربوط به متهمان و محکومان مراجع قضایی کشور بر حسب نوع جرم (جنایی، جنحه)، عنوان جرم، سواد، وضع تأهل و تابعیت را دربر این دو بخش، که منبع آن دادگستری بود، آمار مربوط به اقدام‌کنندگان به خ تهران) به تفکیک آمار مربوط به فوت‌شدگان حوادث و سوانح از منبع شهرداری و ایضاً آمار دستگیرشدگان و جرایم واقع شده در حوزه‌های استحفاظی کشور از منبع شهرداری و نیز در سالنامه وجود داشت. اطلاعات موجود در سال ۱۳۵۷ به همین ترتیب ارائه می‌شد.

در سالنامه‌های آماری سال ۵۸ و ۵۹ بخش آمار قضایی به‌طور کلی حذف شد. آمار پلیس نیز در این سالنامه‌ها خبری نیست. در سالنامه آماری سال ۱۳۶۰ قضایی اختصاص یافت. در آغاز این فصل توضیح داده شده که علت عدم در سال‌های ۵۸ و ۵۹ بروز تحولات در قوه قضائیه بوده است. در تنظیم مطالب محاکم نیز حذف شده و فصل از چهار قسمت آمار جرایم، تصادفات، مرتشکیل شده است. در سال ۱۳۶۲، به قسمت اول آمار قضایی آمار محکوم نام آن به تشکیلات قضایی و آمار محکومان تغییر کرد. قسمت پنجم، یعنی آمار به درستی حذف شد. بنابراین، فصل آمار جرایم در این سال از چهار قسمت جالب این‌که از سال ۶۳ تشکیلات قضایی و آمار جرایم تحت یک عنوان از

قسمت دیگر فصل نیز به تصادفات و سوانح و کشفیات مواد مخدر اختصاص یافته‌اند. در سالنامه سال ۱۳۶۵، آماري که از دادگستري گرفته شده با عنوان تشکيلات قضايي و پرونده‌هاي بررسي شده در دادگاه‌ها در يك قسمت و آمار جرايم، سوانح و تصادفات مشترکاً در قسمت دوم و کشفیات مواد مخدر نیز در قسمت سوم آمده. همین تقسیم‌بندی تا سالنامه آماري سال ۱۳۷۶ ادامه یافت. از سال ۱۳۷۷ نیز در آغاز فصل آمار قضايي اشاره‌اي به قسمت‌بندی نشده، ولي تقريباً همان جداول پيشين آورده شده‌اند. تنها تغييری که در سالنامه ۱۳۷۸ به بعد دیده می‌شود اضافه شدن یک جدول از مرکبان خردکشی، به تفکیک سن، و حذف جدول مربوط به دستگیر شدگان مربوط به مواد مخدر است.

آمار دادگستري در سالنامه آماري کشور

منبع اصلي اطلاعات سالنامه آماري کشوري آماري است که از قوه قضائيه گرفته می‌شود. برای دسترسي به شکل تفصيلي اين آمار می‌توان به قوه قضائيه مراجعه کرد، اما خلاصه‌اي از اين اطلاعات همه ساله در سالنامه آماري کشوري می‌آيد. در آخرين سالنامه آماري کشور، مأخذ جدول از ۱۲ جدول موجود در فصل آمار قضايي دفتر آمار و پردازش داده‌هاي دادگستري جمهوری اسلامی ايران ذکر شده است. از ميان اين سه جدول فقط یکی از آن‌ها (جدول ۳-۱۳) که تعداد پرونده‌هاي محتومه در دادگاه‌هاي عمومي را برحسب موضوع پرونده و برای ۵ سال گذشته نشان می‌دهد، به کار آمار جرايم می‌آيد. موضوع پرونده با نوع جرم یکی نیست، زیرا موضوع بعضی پرونده‌ها ممکن است نوعی اقدام قضايي باشد که پرونده در جهت آن اقدام تشکيل شده است (مثلاً، الزام به تمکين، قرار رد دفتر) اطلاعات اين جدول، اگر بخواهيم آمار جرايم را از آن استخراج کنیم، دارای نواقص و مشکلاتی است که در بحث طبقه‌بندی جرايم به تفصيل بحث شده است.

آمار نيروي انتظامي در سالنامه آماري کشور

همان‌طور که پيش از اين گفته شد، یکی از منابع اطلاعات آماري موجود در سالنامه آماري کشور، اداره آمار نيروي انتظامي جمهوری اسلامی ايران است. سابقه پليس در گردآوری آمار، تا آن‌جا که ما اطلاع داریم، به سال ۱۳۳۶ برمی‌گردد که وظیفه جمع‌آوری اطلاعات آماري از تصادفات جاده‌هاي کشور به عهده شهرياني کل کشور گذارده شد. با وجود اين، اولين باری که آمار پليس در یک نشریه آماري رسمي کشوري ظاهر شد، سالنامه آماري ۱۳۵۰ بود که در آن مأخذ جدول اداره طرح‌ها و بررسي‌ها و آمار شهرياني کل کشور ذکر شده است. بعدها تعداد

اين جداول به ۹ رسيد که اغلب سال‌ها در سالنامه‌هاي آماري مشاهده می‌شوند. در آخر سالنامه آماري منتشر شده (سالنامه آماري ۱۳۷۹) اطلاعاتی که منبع آن نيروي انتظامي است عبارت است از:

۱. پرونده‌هاي تشکيل شده توسط پليس بر حسب ۸ نوع جرم عمده و نیز به تفکیک استان.
 اين جرايم عبارتند از: قتل عمد، قتل غير عمد (به استثنای موارد ناشی از تصادفات و ترافیک)، مرگ‌هاي اتفاقي، ضرب و جرح و صدمه، تهديد، اجبار و اکراه، تظاهر به چاقوکشی مسموم کردن عمدي. اطلاعات اين جدول منبع خوبی برای مطالعه در باب ميزان جرح‌خسرت‌آمیز عليه اشخاص است و ارزش بسياری برای آسیب‌شناسان دارد. اطلاعات آن تا سال ۱۳۴۵ به بعد، حداقل برای ضرب و جرح و تهديد، از سالنامه‌هاي آماري قابل استناد است. اما اين اطلاعات دارای اشکالات زیر است:

– اين جدول تعداد پرونده‌ها را نشان می‌دهد، نه تعداد وقایع مجرمانه را. همواره اين احصاء وجود دارد که برای یک واقعه مجرمانه (مثلاً یک قتل) بیش از یک پرونده تشکيل شود. برعکس، برای چند واقعه مجرمانه (مثلاً، چندین قتل در جريان یک نزاع دسته‌جمعی) پرونده پس آن‌چه جدول نشان می‌دهد دقیقاً ميزان وقوع جرم نیست.

– اشکال دوم در اين است که در ميان وقایع نام‌برده در جدول دو مورد مرگ‌هاي اتفاقي اجبار و اکراه، جرايم واضحي نیستند، زیرا در مورد مرگ اتفاقي اگر در دادگاه دخالت عمدی یا غير عمدی شخصی در آن مرگ ثابت نشود، در حقيقت جرمی واقع نشده است. آمار آن نیز آمار حوادث است، نه جرايم و به درد آسیب‌شناس اجتماعی نمی‌خورد. عنوان و اکراه نیز مبهم است، زیرا اجبار کردن شخصی به انجام دادن فعلی به اعتبار نوع فعل آمار مجرمانه پيدا می‌کند و به‌طور کلی معلوم نیست که ارزش اطلاعاتی برای پژوهشگر جرايم چه

۲. دستگیر شدگان جرايم هشت‌گانه بالا به تفکیک جنس و گروه سنی.

گروه‌هاي سنی شامل ۱۷ ساله و کمتر، ۱۸ تا ۲۴ ساله، ۲۴ تا ۳۴ ساله و ۳۵ ساله و مهم‌ترين اشکال اطلاعاتی که در اين جدول ارائه می‌شود، اختلاط مظلون و محکوم است، همه کسانی که دستگیر می‌شوند قطعاً در دادگاه محکوم نمی‌شوند و برخی ممکن است اساساً کارشان به دادگاه نکشد و به علت نبودن مدرک حتی قبل از اعزام به دادگاه شوند.

غیر از اطلاعات بالا که اداره آمار معاونت بررسی‌های اجتماعی و آمار نیروی انتظام کرده و در سالنامه آماری می‌آید، در سالنامه‌های آماری سال‌های گذشته اطلاعات دیگری همین منبع وجود داشت که در سالنامه‌های جدید حذف شده است. مهم‌ترین این اطلاعات جدولی است که از سال ۱۳۵۰ تا سال ۱۳۶۱ در سالنامه آماری دیده می‌شود و عنوان جرایم واقع شده در حوزه استحضاتی شهرهای کشور است (منظور شهرها و حومه آن‌هاست). عناوین این جرایم در جدول (۱) آورده شده و ارقام آن مربوط به سال‌های ۱۳۶۱ است. این عناوین را می‌توان از سالنامه آماری به‌دست آورد.

طبقه‌بندی جرایم در سالنامه آماری

یکی از مهم‌ترین ابعاد آمار جرم طبقه‌بندی جرایم است. البته، طبقه‌بندی جرایم را آماردانان یا جامعه‌شناسان انجام نمی‌دهند، بلکه طبقه‌بندی که در آمار به کار می‌رود همان طبقه‌بندی است که نظام حقوقی هر کشوری از جرایم دارد و مبتنی بر قوانین (مدنی و جزایی) هر کشور است. اما نکته مهم این‌جاست که در نظام‌های آمار جرایم پی‌اولاً، آمار همه انواع پرونده‌های قضایی را نمی‌آورند، بلکه معمولاً بر مهم‌ترین و اصلی‌ترین آن‌ها متمرکز می‌شوند؛ ثانیاً، عنوان جرایم را معمولاً دقیق و روشن می‌آورند، به طوری که عنوان به نوع مشخص و قابل‌تعرفی از عمل مجرمانه اشاره می‌کند و نه به طبقه‌ای از جرایم نوع کیفر یا عنوانی کلی که به موضوع پرونده‌های قضایی مربوط می‌شود. مثلاً، در ایالات آمریکا، مهم‌ترین منبع اطلاعات آماری کلان که FBI منتشر می‌کند «گزارش هماهنگ

جدول ۱. عناوین جرایم در سالنامه آماری ۱۳۵۷-۱۳۶۶

۱. اعتصاب،	۲. اجتماع و مواضعه،	۳. آتش‌سوزی و تخریب،	۴. انبساط و بنگامی،	۵. اختلاف زناشویی
۶. اختلاس،	۷. اختلافات ملکی،	۸. بدرفتاری و تقلید علامت صنعتی و تجاری،	۹. پدیده فروشی،	۱۰. اوراق مغشور،
۱۱. تصرف عدوانی و مواضعه،	۱۲. تعدیات مأمورین دولت نسبت به افراد،	۱۳. نمود و اهانت اوراق مأمورین دولت در حین انجام وظیفه،	۱۴. تهدید و اکراه،	۱۵. قلب در کسب و تجارت،
۱۶. جرایم نسبت به اطفال،	۱۷. جعل و تزویر و استفاده از اسناد مجعول،	۱۸. دایر کردن اماکن فساد و وارد کردن اشخاص به فحشاء،	۱۹. چاق‌کشی،	۲۰. چک بی‌محال،
۲۱. خیانت،	۲۲. خرید و فروش اموال مسروبه،	۲۳. دایر کردن اماکن فساد و وارد کردن اشخاص به فحشاء،	۲۴. رشوا و ارتشا،	۲۵. رشوا و ارتشا،
۲۶. رشوا و ارتشا،	۲۷. رشوا و ارتشا،	۲۸. رشوا و ارتشا،	۲۹. رشوا و ارتشا،	۳۰. رشوا و ارتشا،
۳۱. رشوا و ارتشا،	۳۲. رشوا و ارتشا،	۳۳. رشوا و ارتشا،	۳۴. رشوا و ارتشا،	۳۵. رشوا و ارتشا،
۳۶. رشوا و ارتشا،	۳۷. رشوا و ارتشا،	۳۸. رشوا و ارتشا،	۳۹. رشوا و ارتشا،	۴۰. رشوا و ارتشا،
۴۱. رشوا و ارتشا،	۴۲. رشوا و ارتشا،	۴۳. رشوا و ارتشا،	۴۴. رشوا و ارتشا،	۴۵. رشوا و ارتشا،

۱. مأخذ: مرکز آمار ایران، سالنامه آماری کشور ۱۳۵۷-۱۳۶۶.

۳. سرقت‌های عادی به تفکیک سرقت از اماکن، سرقت انواع وسایل نقلیه و لوازم آن‌ها، سرقت احشام و سایر، بر حسب استان.
اماکن مورد سرقت عبارتند از: اماکن دولتی، منازل، مغازه‌ها، مراکز صنعتی و تجاری و سایر اماکن. انواع وسایل نقلیه و لوازم آن عبارت‌اند از: اتومبیل، موتور سیکلت و دوچرخه، قایق، موتور قایق و لوازم دریایی، لوازم خودرو یا وسایل داخل آن. موارد سرقت به تفکیک موارد فوق و به تفکیک استان‌ها ارائه می‌شود.

۴. دستگیر شدگان مرتبط با انواع سرقت‌های عادی، بر حسب جنس و سن، به تفکیک سرقت از اماکن دولتی، منازل و مغازه‌ها و سایر مکان‌ها، انواع وسایل نقلیه و لوازم آن، سرقت احشام و سایر سرقت‌ها.

مورد سوم موارد واقعه مجرمانه را نشان می‌دهد و مورد چهارم متهمان به سرقت را به تفکیک جنس و سن و نوع سرقت نشان می‌دهد. آمار فوق به کار مطالعات جرم‌شناسی می‌آید و در مجموع اطلاعات خوبی در اختیار محقق می‌گذارد.

۵. پرونده‌های تشکیل شده در مورد اقدام به خودکشی، به تفکیک زن و مرد، اقدام به خودکشی کرده و فوت شده و به تفکیک استان‌ها.

۶. پرونده‌های تشکیل شده در مورد اقدام به خودکشی، بر حسب جنس و سن.

۷. تصادفات درون شهری به تفکیک منجر به فوت، منجر به جرح و منجر به خسارت و به تفکیک تعداد تصادفات و تعداد مجروحان و فوت شده‌ها و به تفکیک استان.

۸. تصادفات بیرون شهری وسایل نقلیه منجر به فوت، جرح و خسارت و تعداد تصادفات، مجروحان و فوت شده‌ها، به تفکیک استان.

۹. انواع مواد مخدر کشف شده، به تفکیک استان و به تفکیک نوع ماده مخدر.

موارد پنجم و ششم به خودکشی مربوط می‌شود که جزو آسیب‌های اجتماعی است، نه جرایم. آمار تصادفات (موارد ۷ و ۸) خارج از حوزه آسیب‌شناسی است.

مورد نهم که شامل انواع مواد مخدر کشف شده است از نظر شناخت مسئله مواد مخدر اهمیت دارد. در سالنامه‌های آماری قبلی (از سال ۱۳۷۱ تا سال ۱۳۷۷) جدولی وجود داشت که

دستگیر شدگان مربوط به مواد مخدر را به دست نیروی انتظامی به تفکیک قاچاقچی و معتاد و

دستگیر شدگان کمیته انقلاب و سایر نهادها را دربر نمی‌گرفت. ارقام مربوط به دستگیر شدگان

مرتبط با مواد مخدر، بدون تفکیک قاچاقچی و معتاد، از سال ۶۲ تا ۶۹ در سالنامه‌های ۱۳۶۵ تا

۱۳۶۹ ملاحظه می‌شود، آمار دستگیر شدگان به تفکیک قاچاقچی و معتاد از سال ۷۰ به بعد

وجود دارد.

(۱۳۶۲) است. این گزارش که بر مبنای اطلاعات بیش از ۱۷۰۰۰ مرکز پلیس، که به اکثریت جمعیت آمریکا خدمت می‌کند، تهیه می‌شود، فقط به جرایم شاخص (Index Crimes) اختصاص دارد که عبارت‌اند از: ۱. قتل عمد، که شامل کلیه مواردی است که در آن فردی با قصد و نیت انسان دیگری را بکشد. قتل‌های ناشی از غفلت، اقدام به قتل، ضرب و جرح به قصد قتل، خودکشی، مرگ تصادفی و قتل قابل توجهی جزو قتل عمد به‌شمار نمی‌آیند. قتل قابل توجهی دو صورت دارد: قتل مجرم به دست مأمور پلیس در حین انجام وظیفه، دوم قتل نهکار، به هنگام ارتکاب جرم به دست شهروند عادی. قتل غیرعمد هر چند جرم طبقه اول به‌شمار می‌آید، اما جزو جرایم شاخص نیست. بنابراین، آمار آن در گزارش هماهنگ جرایم نمی‌آید. ۲. تجاوز به عطف: تجاوز جنسی به یک زن، علی‌رغم میل او و با اعمال زور، که شامل شروع اقدام به تجاوز و ضرب و جرح به قصد تجاوز نیز می‌شود. جرایم جنسی که در آن‌ها زور و اجبار به کار برده نشده باشد جزو این طبقه قرار نمی‌گیرد. ۳. راهزنی (اخذ مال به عطف). ۴. ضرب و جرح شدید. ۵. شربوری یا ورود غیرقانونی به یک ساختمان، به قصد سرقت یا ارتکاب جرایم دیگر. ۶. سرقت یا دزدیدن مال غیر بدون توسل به زور، خشونت یا کلاهبرداری، مثل دوچرخه دزدی، سرقت وسایل اتومبیل، جیب‌بری، کتش رفتن جنس از مغازه و موارد مشابه ۷. سرقت وسایل نقلیه موتوری (منهای قایق موتوری، هواپیما و ماشین‌های کشاورزی و ساختمانی) و بالآخره ۸. آتش‌سوزی، اقدام در جهت آتش زدن اموال، خانه‌ها، ساختمان‌های عمومی، وسایل نقلیه موتوری، هواپیما، اموال شخصی غیر یا اقدامات مشابه (نگاه کنید به گزارش هماهنگ جرایم FBI، ۱۹۸۸). تمام موارد بالا، اعمال مجرمانه مشخص و معین‌اند. اما در طبقه‌بندی که از جرایم در سالنامه آماری آمده است، متأسفانه عناوین مبهم و نامعین و همین‌طور جرایم و گاه خلاف‌های کم‌اهمیت دیده می‌شود که ارزش اطلاعاتی بسیار کمی دارد و نه تنها به شناخت میزان انواع رفتار مجرمانه کمک نمی‌کند، بلکه بیش از پیش محققان و سیاست‌گذاران اجتماعی را سردرگم می‌سازد.

جدول (۱) عناوین جرایم را در سالنامه آماری سال‌های پیش از انقلاب (۱۳۵۷-۱۳۶۶) نشان می‌دهد. این عناوین، که برگرفته از اداره آمار قضایی دادگستری است، گاه با عنوان محکومیت یا اتهامی که در دادگاه به افراد وارد آمده یکی است. مثل آتش‌سوزی و تخریب، چاقوکنشی یا راندگی بدون پروانه. اما برخی اوقات این عناوین در واقع نه به جرم، بلکه به

1. Uniform Crime Report

موضوع مورد اختلاف بین افراد برمی‌گردد. مثلاً، اختلافات ملکی یا اختلافات زنا‌موردی نیز این عناوین نام عمل مجرمانه‌ای نیست، بلکه طبقه‌ای از جرایم را شامل مثل: جرایم نسبت به اطفال و جرایم نسبت به اموات. از نظر میزان اهمیت جرم و جنبه کیفری آن نیز هیچ نوع تفکیکی مشاهده نمی‌شود. مثلاً، در صورت معاینه جرایمی این سال‌ها در سالنامه آمده و مأخذ آن اداره آمار قضایی وزارت دادگستری است، نه عمد وجود دارد نه قتل غیرعمد و نه حتی سرقت و خرید و فروش مواد مخدر که مهم‌ترین جرایم بوده‌اند و در دادگستری هم بدان‌ها رسیدگی می‌شد. اما تعداد پرونده‌ها به جرایمی مثل مزاحمت بانوان و دوشیزگان، قلب سکه، شهادت کذب و راندگی بد پیوسته تکرار شده است. گویا کسی یک بار چنین فرمی را تهیه و آماری گردآوری کرده آن به بعد هیچ‌کس این همت را نداشته که به این فهرست یک بار دیگر نگاه کند و اشکال مورد توجه قرار دهد. آمار جرایم مربوط به خشونت در جای دیگر در سالنامه به نقل شهرتانی کل کشور آمده است. این ارقام نه تعداد پرونده‌ها، بلکه تعداد موارد وقوع جرم قتل و ضرب و جرح و تهدید را نشان می‌دهد.

در سالنامه‌های آماری بعد از انقلاب طبقه‌بندی جرایم تغییر می‌کند و پس از یک دهه ساله فهرست تقریباً ثابتی از عناوین جرم (مثل دوره پیش) با تغییرات جزئی هر ساله می‌شود. در جدول (۲) این طبقه‌بندی را آورده‌ایم.

جدول (۲) عناوین جرایم در سالنامه آماری (سال ۱۳۶۵ به بعد)^۱

۱. قتل عمد ۲. قتل غیرعمد ۳. ایراد ضرب و جرح ۴. تخریب ۵. اعمال منافعی عفت ۶. اختلاس، ارتشا و جعل ۷
۸. تصرف عدوانی و مزاحمت ۹. صدور چک بلامحل ۱۰. شرب خمر ۱۱. راندگی بدون گواهینامه ۱۲.
- راندگی ۱۳. امور خلاقی ۱۴. قذف ۱۵. دعاری حقوقی (۹) ۱۶. انحصار وراثت ۱۷. مالک و مستاجر ۱۸. تصحیح
- شناسنامه ۱۹. امور حسبی، وقف و وصیت ۲۰. ازدواج ۲۱. طلاق ۲۲. الزام به نکین ۲۳. ترک انفاق ۲۴.
- دادخواست و عدم صلاحیت ۲۵. قرار رد دفتر ۲۶. عسر و حرج ۲۷. مسموم کردن عمدی ۲۸. تهدید ۲۹. سایر

نگاهی به جدول (۲) سر درگمی موجود در آمار را به‌خوبی نشان می‌دهد. بیماری که شروع گردآوری و انتشار آمار همواره وجود داشته است و هرگز درمان نشده است. به اشکالات از این قرار است:

۱. برخی از عناوین واقعاً اقدامات مجرمانه‌اند. مثل قتل غیرعمد، ایراد ضرب، مسموم

۱. مأخذ: مرکز آمار ایران، سالنامه آماری کشور ۱۳۸۰-۱۳۶۵.

عمدی و تهدید در حوزه جرایم مربوط به خشونت یا سرقت و صدور چک بلامحل در حوزه جرایم مربوط به اموال (جرایم حقوقی).
۲. برخی دیگر از عناوین به چند اقدام مجرمانه اشاره می‌کنند. مثل اختلاس، ارتشا و جعل، یا تصرف عدوانی و مزاحمت.

۳. برخی دیگر به یک طبقه از جرایم اشاره می‌کنند و اغلب چون طبقه‌بندی مبهم است، دقیقاً معلوم نیست چه اعمالی مصداق این طبقه است و اقدامات بسیاری را می‌توان ذیل هر یک از این عنوان‌ها آورد که ممکن است از لحاظ میزان اهمیت تفاوت‌های بسیاری با هم داشته باشند. در نتیجه، این نوع هیچ فایده‌ای برای آسیب‌شناس ندارد، مثلاً اعمال منافی عفت. طبیعتاً چنین مجموعه‌ای از جرایم هرگز نمی‌تواند به کار بررسی مثلاً خشونت‌های جنسی در کشور بیاید چون آمار تجاوزه به عنف، فریب و یا احتمالاً شرکت در یک مهمانی شبانه با لباس نامناسب یا قدم زدن با نامحرم در پارک را در یک طبقه جای داده است.

۴. بعضی عناوین به یک، چند و یا طبقاتی از عمل مجرمانه اشاره نمی‌کنند، بلکه صرفاً موضوع‌های پرونده‌هایی هستند که در اثر تقاضای افراد در دادگستری تشکیل شده است؛ مثلاً مالک و مستاجر، تصحیح و ابطال شناسنامه، امور حسبی، وقف، وصیت، انحصار وراثت، ازدواج و طلاق و الزام به تمکین. در این موارد جرمی در کار نبوده است، بلکه افراد برای کسب نظر مقام قضایی و دآوری او به دادگاه مراجعه کرده‌اند. این کسب نظر مقام قضایی گاه برای رفع اختلاف میان طرفین یک دعوا، و تعیین حقوق و وظایف قانونی طرفین در مورد مسئله مورد اختلاف یا مورد شکایت یا تقاضای افراد برای اصلاح سندی رسمی و بالآخره درخواست کسب مجوز برای انجام دادن عمل معینی است. در هر حال، آمار این موارد جزو آمار جرم به شمار نمی‌آیند.

۵. دسته دیگری از عنوان‌ها در واقع عنوان‌های تصمیم قضایی یا اداری مقام قضایی‌اند و نه چیز دیگر. مثلاً، قرار رد دادخواست و عدم صلاحیت یا قرار رد دفتر یا اعلام عسر و حرج. صدور قرار رد دادخواست یا رد دفتر یک اقدام قضایی است، نه عمل مجرمانه و طبیعتاً ارقام مربوط به آن عملکرد دادگاه‌ها را نشان می‌دهد، نه ارتکاب جرم. این نوع آمار صرفاً برای مدیریت قضایی اهمیت دارد، نه برای محققانی که خواهان بررسی وضعیت جرایم در کشورند و نه مردم عادی.

۶. بعضی از این عنوان‌ها شامل کژروی‌های اخلاقی‌اند که اطلاعات مربوط به آن‌ها معمولاً جامعیت ندارد. زیرا کسانی که به خاطر این اعمال کارشان به دادگاه می‌کشد، تعداد بسیار کوچکی از کل افرادی هستند که مرتکب این اعمال شده‌اند. آمار این نوع اقدامات چندان برای

آسیب‌شناسان اهمیت ندارد، چون عنصر ضداجتماعی و اقدام بر علیه امنیت جامعه را در شکار ندارد، مثل شرب خمر و قذف.

۷. اشکال دیگر این طبقه‌بندی این است که بسیاری از جرایم را شامل نمی‌شود. تدریجی که در هر کشوری اتفاق می‌افتد بسیار متنوع‌تر از فهرست بالاست و در میان جرایم فراموش شده جرایمی وجود دارند که از جرایم رایج در همه جای دنیا هستند و از آن‌ها آسب‌شناسی مهم‌اند، اما در طبقه‌بندی فوق دیده نمی‌شوند، مثلاً راهزنی (سرقت توأم با عد مسلمانانه یا با تهدید)، جیب‌بری، فروش اموال مسروقه، فریب، روسپیگری، باج‌گیری، خرید و فروش مواد مخدر. طبقه سایر جرایم که در انتها آمده نیز برای محقق هیچ ارزشی ندارد.

آمارنامه‌های استان

یکی دیگر از نشریات آماری که به‌طور نسبتاً مرتب در کشور منتشر می‌شود، آمارنامه است. آمارنامه‌های استان‌ها، در ۲۸ استان کشور، سالانه منتشر می‌شود، اما متأسفانه آمارنامه‌ها اغلب بیش از یک سال از زمان عقب است. میزان تأخر زمانی انتشار آن‌ها بستگی به توانایی هر سازمان منتشرکننده در استان دارد و از شش ماه تا سه سال (و در یک مورد استثنایی بیش از آن) متفاوت است. به‌طور معمول، در مورد اکثریت استان‌ها یک تأخیر دوساله بسیار طبیعی است. آمارنامه‌های استان سازمان‌های مدیریت و برنامه‌ریزی استان‌ها منتشر می‌کنند. در واقع، که این انتشار این آمارنامه‌ها از وظایف معاونت آمار و اطلاعات این سازمان‌هاست که در عین حاشیه استانی مرکز آمار ایران نیز به‌شمار می‌آید. با این‌که تاکنون کوشش‌های چندینی برای یکسان‌سازی اطلاعات گردآوری شده انجام گرفته، اما هنوز هم میان اطلاعاتی که استان‌ها مختلف گردآوری می‌کنند و در قالب آمارنامه منتشر می‌کنند تفاوت بسیاری وجود دارد. مأخذ اطلاعات آمارنامه‌ها ادارات استانی و شهرستانی‌اند و انتشار این آمارنامه‌ها محصور همکاری ادارات کل و ادارات استان با سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استانی است. بنابراین

۱. چون خرید و فروش مواد مخدر در دادگاه‌های انقلاب رسیدگی می‌شده است در این طبقه‌بندی مربوط به دادگاه‌های عمومی است نیامده است.
۲. به هنگام بررسی چنین فرض شده که اگر آمارنامه هر سال در اسفند ماه همان سال یا فروردین سال منتشر شده باشد، تأخیر در انتشار نداشته است.
۳. مرکز آمار ایران در مرکز یکی از ادارات تابعه سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی محسوب می‌شود و رؤس آن معاون رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور است. مرکز آمار در استان‌ها شعبه مستقل ندارد اما یکی از معاونت‌های سازمان‌های مدیریت و برنامه‌ریزی استان‌ها به نام معاونت آمار و اطلاعات شعبه استانی مرکز را بازی می‌کند.

صرفاً اطلاعات مربوط به نیروی انتظامی ذکر شده که شامل جرایم واقع شده، صحت، جرح و خسارت و نیز مرگ‌های بر اثر سوانح و خودکشی است. بعضی آمارها را استحضانی نیروی انتظامی، سرتی‌های عادی، مواد مخدر کشف شده و تصادفات قوت، ترکیبی از آمار نیروی انتظامی و آمار دادگاه‌های عمومی انقلاب ارائه داده‌اند (آمارنامه قم و گیلان - ۱۳۷۸). در این موارد، گاه بعضی از اطلاعات آمار جرم به‌شمار می‌آید. دیگر اطلاعات قضایی، اداری یا اطلاعات مربوط به سوانح و اتفاقات است که ربط جرایم ندارد.

نتیجه‌گیری

در این مقاله کوشیده‌ایم که پس از تعریف آمار جرم، نگاهی به وضعیت آمار جرایم بیندازیم و اهمیت این آمار را برای مطالعات آسیب‌شناسی اجتماعی بسنجیم و ارزش بررسی نشان داد که اولاً در کشور ما سه منبع رسمی تولید آمار جرایم وجود دارد که عبارتند از: ۱. دفتر آمار و پردازش داده‌های وزارت دادگستری ۲. اداره آمار معاونت طرح و برنامه نیروی انتظامی ۳. سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مرکز نخصت دو نوع آمار تهیه می‌کند، یکی آمار محاکم و فعالیت‌های آن‌ها و جرایم، مرکز دوم نیز دو نوع آمار تولید می‌کند، آمار جرایم (شامل جرم‌های واقع شده دستگیر شده) و آمار تصادفات (سوانح رانندگی، مرگ‌های تصادفی). مرکز سوم نیز وسیع از محکومان به زندان و متهمان بازداشت شده، به علت جرایم گوناگون ارائه می‌دهد. البته برای استفاده عموم منتشر نمی‌شود.

به‌طور کلی، می‌توان گفت که با اتکا به هیچ‌یک از آمارهای رسمی منتشر شده گزارش‌هایی واقع‌بینانه از وضعیت جرایم ارائه کرد و به محاسبه میزان‌های دقیق، پرداخت و احتمال وقوع جرایم را پیش‌بینی کرد. به‌طور مشخص، آمار موجود را می‌توانیم گروه طبقه‌بندی کرد:

گروه اول: اطلاعاتی درباره عملکرد شعبات دادگاه‌ها و تصادفات و حوادث فراهم این اطلاعات ارتباطی با آسیب‌شناسی اجتماعی ندارند و آمار جرم نیز به‌شمار نمی‌آید. گروه دوم: اطلاعات مربوط به تعداد پرونده‌های مخومه در دادگاه‌هاست که بر جرم طبقه‌بندی شده‌اند. این دسته از آمار نیز مشکلات زیادی دارند که به‌ارزشمندی آنان از مطالعات آسیب‌شناسی آسیب می‌رساند. برخی از این مشکلات عبارتند از:

اطلاعات موجود در این آمارنامه‌ها از نوع آمار ثبتی است که از ادارات تهیه می‌شود. مآخذ اطلاعات مربوط به جمعیت نیز سرشماری عمومی نفوس و مسکن است که مسئول اجرای آن در استان معاونت آمار و اطلاعات سازمان مدیریت است. جالب اینکه هیچ نوع نمونه‌گیری نیز در جمعیت ملاک عمل قرار نمی‌گیرد. بنابراین، مثلاً در آمارنامه سال ۱۳۷۸ استان تهران که در اردیبهشت ماه ۱۳۸۰ منتشر شده، ارقام جمعیتی همان ارقام سال ۱۳۷۵ است.

نگاهی به آخرین آمارنامه‌های استانی منتشر شده در کشور نشان می‌دهد که در آمارنامه‌های هفت استان اساساً هیچ بخشی با عنوان آمار قضایی وجود ندارد. این هفت استان عبارتند از: یوشهر، زنجان، کرمانشاه، لرستان، کردستان، خوزستان و ایلام. از میان بقیه استان‌های کشور در آمارنامه‌های سیزده استان دیگر برخی اطلاعات قضایی وجود دارد، اما این اطلاعات از نظر آمار جرایم هیچ ارزشی ندارد. مثلاً، در بعضی آمارنامه‌ها تعداد پرونده‌های وارده یا مخومه، به تفکیک نوع شعبه (عمومی، انقلاب، تجدیدنظر)، برخی بر حسب وضعیت پرونده‌های بررسی شده از لحاظ سیر قضایی و اداری آن‌ها (مانده از سال قبل، وارده، مخومه، موجودی) و گروهی به تفکیک شهر یا شهرستان محل دادگاه یا حوزه قضایی آمده است. در یک مورد (آمارنامه استان اردبیل) نیز تعداد پرونده‌ها، بر حسب نوع کیفر و به تفکیک حدود، قصاص، دیات و تعزیرات ذکر شده است. هیچ‌کدام از این اطلاعات از نظر آسیب‌شناسی اهمیتی ندارد، زیرا شرط وجودی آمار جرم و اولین گام در راه تهیه این نوع آمار شمارش جرایم واقع شده (یا در این جا حداقل جرایم واقع شده و به دادگاه ارجاع شده) است و وقتی آمار پرونده‌ها به تفکیک نوع جرم نباشد، در واقع نوعی آمار اداری است که میزان کار قضات و سایر کارکنان محاکم را نشان می‌دهد و نه جرایم را. طبقه‌بندی پرونده‌ها بر حسب طبقات کلی (یا بهتر است بگوییم درجات کیفر) نیز ارزش آسیب‌شناختی ندارد. سیزده استان فوق عبارتند از: آذربایجان شرقی، سمنان، گلستان، کرمان، تهران، اصفهان، اردبیل، مازندران، سیستان و بلوچستان، خراسان، آذربایجان غربی و همدان.

در آخرین آمارنامه‌های منتشر شده مربوط به ۸ استان دیگر کشور، اطلاعات قابل استفاده‌ای درباره جرایم وجود دارد. بنابراین، از میان ۲۸ استان، اطلاعات آماری مربوط به جرایم فقط در مورد ۸ استان کشور از آمارنامه‌های استانی به دست می‌آید. این ۸ استان عبارت‌اند از: قم، قزوین، مرکزی، یزد، فارس، گیلان، چهارمحال و بختیاری و کهگیلویه و بویراحمد. البته اطلاعاتی که در مورد هر یک از این استان‌ها در آمارنامه‌ها موجود است نیز یکسان نیست و با هم فرق می‌کند. مثلاً، در آمارنامه‌های قزوین، یزد و گیلان پرونده‌های مخومه در دادگاه‌های عمومی استان به تفکیک نوع جرم آورده شده است. اما در آمارنامه‌های استان‌های مرکزی و کهگیلویه

نگاهی به مشکلات آمار جرم در ایران

محققان براساس تقاضای خود می‌توانند به آن دسترسی پیدا کنند. (و آمار جرایم موجود در سطح ملی و حداکثر به تفکیک استان تهیه و ارائه می‌شود) همین مقایسه میان مناطق شهری و روستایی از لحاظ میزان جرایم و نیز مقایسه شهرها به هیچ وجه امکان‌پذیر نیست.

به عنوان توصیه می‌توان گفت که اگر قرار باشد تحقیقات آسیب‌شناسی کلان‌نگر توسعه یابد، آمار جرایم باید اصلاح شود. تنظیم یک نظام آماری برای قوه قضائیه، انتظامی و سازمان زندان‌ها که با یکدیگر سازگار باشد و همدیگر را تکمیل و کنترل کند، دشواری نیست. کافی است تیم واحدی از صاحب‌نظران مفاهیم و تعاریف را یکسان فرم‌ها و روش‌های اطلاع‌گیری را طراحی کند. نظارت بر گردآوری دقیق اطلاعات و مدیریت دستگاه‌های مربوط است. انتشار آمار دقیق جرم راه را به روی دهه تحقیق علمی جرایم می‌گشاید و تحقیق بیشتر درباره جرایم قطعاً به طراحی سیاست‌های درست و احکامه شدن از میزان جرم منجر خواهد شد. به دیگر سخن، طراحی یک نظام آماری دقیق ثبت فعالیت‌های مجرمانه خود بخشی از کوشش‌های مردم و حکومت برای مبارزه با جرم است. بی‌اطلاعی و ناآگاهی پژوهشگران از میزان جرایم ممکن است ظاهراً تأثیری بر ارتکاب نداشته باشد، اما مطمئناً آگاهی محققان اجتماعی از دامنه و عمق عمل مجرمانه در جامعه زود به کشف روش‌های کارآتر مبارزه با جرایم خواهد انجامید. پس، طراحی یک نظام آماری مؤثر برای احصای جرایم و نظارت دقیق بر عملکرد صحیح آن و سرانجام انتشار آمار همان حدی که سایر کشورها انجام می‌دهند، برای استفاده پژوهشگران گام‌های اولیه و اساسی در مبارزه جدی با جرایم و کژروی‌ها به‌شمار می‌آید.

در پایان مقاله، مؤلف پیشنهاد می‌کند که یک نظام آماری دقیق برای ثبت فعالیت‌های مجرمانه برای قوه قضائیه، نیروی انتظامی و سازمان زندان‌ها طراحی و اجرا شود. به طوری اجزای آن با هم سازگار باشند و همدیگر را کنترل و تکمیل کنند.

منابع

1. Biderman A. D., and Reiss, A. J. (1967) "On Exploring The dark Figure of Crime", *The Annals*, 374.
2. Clark, J. p. and Tift, L. L. (1966) "Polygraph and Interview Validation of selfreported Deviant Behavior", in *American Sociological Review*, No. 31.
3. FBI, Uniform Crime report, (1998).
4. Seigel, L. J. (2001) *Criminology: Theories, Patterns, and Typologies*, Wadworth.

الف) طبقه‌بندی جرایم بسیار ناقص و مغلوط است. هر چند بعضی طبقات به مصادیق اعمال مجرمانه مشخص اشاره دارند، اما این طبقه‌بندی، همواره ناقص بوده است و بسیاری از جرایم مهم را شامل نمی‌شده است. برخی از طبقات نیز به چند اقدام مجرمانه اشاره می‌کنند و تعداد موارد را سر جمع می‌آورند. برخی دیگر از طبقات نیز به یک طبقه بسیار مبهم از جرایم مربوط اند که می‌توانند مصادیق متنوعی داشته باشند. گروه دیگری از عناوین نیز اساساً اقدام مجرمانه نیستند، بلکه صرفاً موضوع پرونده‌هایی هستند که در این تقاضای افراد در قوه قضائیه تشکیل شده و شامل اظهارنظر مقام قضایی در مورد امور حقوقی مورد اختلاف است و در واقع آمار تصمیمات مقام قضایی است، نه جرم.

ب) در مواردی که نوع جرم در دست است، از آن‌جا که شمارش بر حسب پرونده است و نه تعداد مجرمان یا تعداد جرایم واقع شده، هرگز نمی‌توان به تعداد مجرمان یا حتی تعداد دقیق موارد ارتکاب جرم یا قربانیان جرایم دسترسی پیدا کرد.

ج) مرز میان جرم و انحرافات اخلاقی، یعنی آن‌چه امنیت جامعه را مخدوش می‌کند و جنبه اجتماعی دارد و آن‌چه مشکل فردی است، گاه در هم می‌ریزد و دقیقاً روشن نیست که آیا عنوان اطلاق شده به دسته‌ای از اعمال دقیقاً در قانون به عنوان جرم تعریف شده است یا نه.

د) در آمار دادگستری چون معمولاً آمار بر اساس پرونده‌های وارده یا مختمه است، میان متهم و محکوم دقیقاً نمی‌توان مرز کشید، زیرا هر پرونده‌ای ممکن است به دو شکل مختمه شود. یکی این‌که برای متهمان آن قرار منع بیکرد صادر شود و دیگر این‌که متهمان آن محکوم به تحمل کیفر گردند. حتی نمی‌توان فرض کرد که هر پرونده مساوی و قوی یک یا چند فقره ارتکاب جرم است. زیرا ممکن است پرونده بر اساس شکایت واهی شکات تشکیل شده باشد. در آمار نیروی انتظامی، یا تعداد ارتکاب جرم گزارش شده ملاک است یا تعداد دستگیرشدگان. اولی را به‌طور تقریبی می‌توان مساوی میزان جرایم گرفت (آمار جرایم در هر حال فقط به جرایم کشف شده محدود می‌شود)، به شرط آن‌که فرض کنیم اطلاعات جامع و دقیق باشد. اما آمار دستگیرشدگان نیروی انتظامی را حداکثر می‌توان برابرو آمار متهمان دانست، نه مجرمان که در واقع محکومان دادگاه‌ها هستند.

ه) به نظر می‌رسد که آمار زندان منبع خوبی برای تفکیک متهمان از محکومان باشد، هر چند همه متهمان و محکومان را نیز شامل نمی‌شود، زیرا همه متهمان زندان محکوم، یا در زندان بازداشت موقت نمی‌شوند. با وجود این، آمار زندان‌ها در ایران یکی از بهترین منابع آمار جرم محسوب می‌شود و ما در مقاله‌ای جداگانه به نقاط ضعف و قوت این آمار خواهیم پرداخت، البته که آمار زندان برای عموم منتشر نمی‌شود، اما معمولاً

5. Wolfgang M. E. et al. (1970) *The Sociology of Crime and Delinquency*, New York, John Wiley and sons.

۶. سازمان‌های مدیریت و برنامه‌ریزی استان‌ها. *آمار نامه‌های استانی* (از سال ۱۳۷۵ به بعد).

۷. مرکز آمار ایران. *سالنامه آماری کشور* (از سال ۱۳۴۵ تا سال ۱۳۷۹).

* * *

پرویز اجلالی دکتری جامعه‌شناسی و کارشناس ارشد سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و عضو پاره‌وقت هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شمال تهران است. P_ejlali@yahoo.com